

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kresba pána a psa dětí se sluchovým postižením

Author: Petra Potměšilová, Miloň Potměšil

Citation style: Potměšilová Petra, Potměšil Miloň. (2021). Kresba pána a psa dětí se sluchovým postižením. "Československá Psychologie" Vol. 65, No 2 (2021), s. 112-124, doi 10.51561/cspsych.65.2.112

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, remiksowanie, rozprowadzanie, przedstawienie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych. Warunek ten nie obejmuje jednak utworów zależnych (mogą zostać objęte inną licencją).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

KRESBA PÁNA A PSA U DĚTÍ SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM

PETRA POTMĚŠILOVÁ¹, MILOŇ POTMĚŠIL²

¹Cyrlometodějská teologická fakulta University Palackého v Olomouci

²Pedagogická fakulta University Palackého v Olomouci

ABSTRACT

Test of “gentleman and dog” drawn by deaf and hard of hearing children

Objectives. The aim of the study was to highlight the specific features in the “gentleman and dog” drawings of children with hearing impairment who experience problems with verbalization.

Sample and setting. The primary sample were 53 preschool children with hearing impairment. The design of the research was mixed. The drawings were qualitatively analysed with an enumeration of character frequency. The hypotheses were verified by a two-factor analysis and a two-sample T-test.

Hypotheses. H1 There is no relation between the level of intelligence and the drawing. H2 There is no relation between the drawing and the sex of the child. H3 There is no relation between the drawing and the age of the child. H3 There is no relation between the drawing and the hearing impairment of the parents.

Statistical analysis. There was a correlation between the results in the IQ test and the raw scores of the gentleman drawing at the level of 0.05 and the IQ test results and the raw scores of the dog drawing at level 0.01. The relationship between the sex, age and level of the gentleman

drawing has not been established. In the case of dog drawing, a statistically significant effect on the significance level of 0.05 only for sex ($F(1, 48) = 6.15, p = 0.02$) was demonstrated. In the event of the influence of the hearing impairment of parents on the child drawing, a statistically significant relationship was not supported. *Results.* Drawings of “gentleman and dog” of children with hearing impairment show signs of a lower developmental level by one to two years compared to hearing peers.

Limits of the study. From the point of view of statistical processing requirements, the number of respondents may be considered to be limiting, but this is 80% of the selected population.

key words:

drawing,
diagnostics,
gentleman and dog,
children with hearing impairment

klíčová slova:

kresba,
diagnostika,
pán a pes,
děti se sluchovým postižením

PROBLÉM

Kresbu jako takovou lze považovat za jeden z přirozených způsobů neverbálního vyjadřování dětí. Děti kreslí ve všech kulturách a v každé době. Prostřednictvím kresby vyjadřují svoje poznatky a pocity radosti i smutku a komunikují se světem. Slavík (2001) konstatuje, že tvorba v produktivní formě umožňuje subjektivní vyjádření a v receptivní formě pak subjektivní vnímání. Z toho lze usuzovat, že tvorba–kresba je i prostředkem komunikace. Komunikace je propojena s myšlením (např. Piaget, 2014). Sedláková (1992, s. 299) v souvislosti s touto problematikou uvádí pojem mentální reprezentace, který souvisí se symbolickými aktivitami, se znakovým zastupováním reality a se sémantickou funkcí některých výsledků poznávacích aktivit. Slavík et al. (2013, s. 7) pak zdůrazňuje funkční východisko mentální reprezentace:

Došlo: 16. 6. 2020; P. P., Cyrlometodějská teologická fakulta University Palackého v Olomouci, Univerzitní 22, 771 11 Olomouc; e-mail: petra.potmesilova@upol.cz

Výzkum a text článku byly podpořeny projekty TL03000679, University of Silesia 2020/IPE/Z.47 a IGA_CMTF_2020_008.

odkazování mezi aktuálním podnětem a v paměti již dříve uloženou zkušeností, nazvané termínem reprezentující relace či reference.

Další důležitou funkcí triády myšlení, komunikace a tvorba je mentalizace (Fonagy a Targer, 2005). Mentalizaci je možné považovat za základ osobnostního a sociálního vývoje psychiky dítěte. Modus psychické ekvivalence je možné charakterizovat jako situaci, kdy dítě není schopno odlišovat svůj pohled, svoji hypotézu o realitě od jejího ověření, tedy není schopno odlišit od sebe otázky „co to je“ a „co to pro mne znamená“. Na základě toho se pak dopouští chyb v usuzování a necítí potřebu si své posouzení ověřit. Modus pretend je typický pro mladší děti; jedná se o schopnost hry na „jako“. V případě, že se jedná o normální ontogenetický vývoj, dochází u dětí ve věku 4 až 5 let k vytváření reflektivního modu. Tento modus vzniká na základě integrace předchozích modů. Dítě již chápe nejen svoje chování, ale i pocity a názory jiných, ale současně si uvědomuje, že se jedná o reprezentace stavů, které se mohou na základě dalších skutečností měnit. Dítě se tak pohybuje mezi oběma předchozími mody a je schopno mezi nimi „funkčně přepínat“. Důležitou roli při výše uvedeném procesu hrají především rodiče, kteří umožňují dítěti prostřednictvím dialogu prožitek z dané situace usazovat do reality. Na základě rozhovoru a přemýšlení s druhými nad situací dochází k integraci nové zkušenosti. Pojmenování umožňuje práci se zkušeností v představách jedince, kdy se jí tento jedinec snaží abstrahovat a vyhledat podobnosti s jinými situacemi. Proces mentalizace je tedy možné využít nejen například v pedagogickém procesu při práci s tvorbou, ale také v psychologické diagnostice. Kresba lidské postavy se používá jako diagnostický prostředek v psychologické diagnostice u dětí i dospělých (Cohen et al., 1994; Maurer, 2017; Neale, 1994; Shukla et al., 2012; Vágnerová, 2017).

Kresbu lidské postavy lze velmi dobře využít k hodnocení dětí, které nejsou ochotny či schopny cele verbalizovat své myšlenky a pocity v důsledku emočních nebo organických problémů. Do této kategorie patří i děti se sluchovým postižením.

Sluchové postižení lze považovat za závažné postižení s masivním negativním vlivem zejména na vývoj kognitivních funkcí již od raného věku (Lampropoulou, 2009; Potměšil, 2010; Potměšilová et al., 2013; Renotírová, 2004). Světová zdravotnická organizace (2014) vymezuje tři základní oblasti dopadu sluchové vady: funkční oblast, sociální a emoční oblast a ekonomickou oblast. V souvislosti s řešenou problematikou je významný právě funkční dopad, který lze charakterizovat jako vliv sluchové ztráty na utváření komunikačních dovedností, které mohou ovlivňovat možnosti vzdělávání. Vymlátílová (2006) uvádí, že u dětí se sluchovým postižením dochází k tomu, že myšlenkové pochody se opírají o konkrétní činnosti a mají obtíže při tvoření obecných pojmů. Vágnerová (1999) v souvislosti se sluchovým postižením uvádí podnětovou deprivaci, která primárně ovlivňuje komunikační kompetence. Protože se jedná o strádání, resp. nedostatek podnětů v oblasti verbálního sdělení, odlišný vývoj komunikačních kompetencí má vliv na myšlení, které je spíše konkrétní a také na socializaci sluchově postižených. Šedivá (2006, s. 10) uvádí, že dítě se sluchovým postižením je opožděno ve verbální oblasti inteligence, a to v oblasti informační, a v chápání slovně logických vztahů i v chápání slovně charakterizovaných sociálních situací. Absence zvukových podnětů vede děti se sluchovým postižením k většímu zdůraznění a preferenci zrakového vnímání v běžných životních situacích stejně jako při vzdělávání (Easterbrooks a Stoner, 2006). Vada sluchu je nejčastější příčinou deficitu v rozvoji komunikačních a sociálních kompetencí. Zásadní negativní vliv má vada sluchu na rozvoj slovní zásoby, porozumění slovním výrazům, zejména pokud nejsou zcela konkrétní, tedy na saturaci pojmové banky, akvizici jazyka, a tedy i na jeho využití v komunikaci.

Kresba předškolního dítěte se sluchovým postižením je touto vadou ovlivněna. Potíže lze očekávat v oblasti grafické reprezentace v situacích, kdy slyšící dítě svoji kresbu vysvětlí či obhájí její tvar nebo barvu. Dítě s nedostatečnou jazykovou vybaveností jako důsledkem vady sluchu bude takové možnosti zbaveno. Tím bude zřejmě ovlivněna i symboličnost kresby. Podobně je tomu například u symbolické hry, která je vývojově úzce navázána na vývoj jazyka (Brown et al., 2001).

Celkově lze říci, že poznatky o kresbě jako diagnostickém prostředku u osob se sluchovým postižením nejsou zcela jednotné. Například výzkum kreseb dospělých slyšících osob a dospělých osob neslyšících přinesl rozdíly v zobrazování položek: uši, oči, ústa, nos, ruce a paže, linie těla a obočí, což naznačovalo vyšší úroveň sociální úzkosti ve skupině neslyšících respondentů (Lev-Wiesel a Yosipov-Kaziav, 2005). Naproti tomu závěr, že neexistují žádné významné rozdíly v celkovém skóru mezi slyšícími a neslyšícími účastníky výzkumu, přinesly Silvestre a Cambra (2009). Skupina slyšících dětí však nakreslila do své postavy člověka více prvků než skupina neslyšících dětí. V kategorii prvků souvisejících s komunikací slyšící děti kreslily častěji malé uši a krátké paže. Stupeň ztráty sluchu u neslyšících dětí popisují autoři jako faktor související se stupněm složitosti kresby lidské postavy. Čím větší je ztráta sluchu, tím méně je kresba komplexní. Neslyšící děti s vyšší úrovní kvality mluvené řeči vykazovaly vyšší úroveň komplexnosti kresby (Silvestre a Cambra, 2009). Podobně Klepsch a Logie (2014) popisují výzkum, který po analýze kreseb dětí se sluchovým postižením a kreseb stejně starých slyšících dětí nepotvrdil očekávaný rozdíl v kresbě a zdůraznění očí, úst. Zcela odlišně popisuje Murray (2005) specifické znaky kresby neslyšících, které reprezentují témata a symboly životních zážitků ve škole při orální výuce – závislosti na odezírání. Například Davido (2008) uvádí, že častěji u neslyšícího či nedoslýchavého dítěte chybí uši a jsou zvýrazněna ústa. Vágnerová (2012) při popisu dětské kresby vysvětluje chybějící ústa tím, že nejsou pro neslyšící z hlediska jejich komunikace podstatná. Z výše uvedeného je patrné, že v kresbě jedinců se sluchovým postižením skutečně panují avizované rozdíly. Rozdíly se především týkají toho, jak a zda jsou zobrazeny části těla, které mohou mít přímou souvislost se sluchovou vadou: uši, ústa a případně i paže. Rozdílnost v zobrazování je dána tím, na co daný jedinec, doba či případně kultura klade důraz – na komunikaci znakovým jazykem či na orální typ komunikace. Je tedy zřejmě významné, které preference pro komunikační mód – znakový jazyk (obličej a ruce jako nositelé informace), nebo mluvenou řeč (ústa jako zdroj informací) autoři různých publikací zastávají.

METODA

Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo popsat znaky kresby pána a psa u dětí se sluchovým postižením v předškolním věku. Dílčím cílem bylo zjistit (1) zda a jak se tyto kresby odlišují od kreseb dětí intaktních a (2) zda a jak lze využít kreseb v diagnostickém hodnocení neslyšících dětí.

Výzkumná otázka a hypotézy

Na základě cíle a teoretických východisek byly stanoveny základní výzkumné otázky. Na první dvě výzkumné otázky byly hledány odpovědi pomocí popisné statistiky a následného kvalitativního rozboru. K dalším třem výzkumným otázkám byly stanoveny hypotézy a ty pak byly ověřovány pomocí statistického zpracování.

V1 Které sledované znaky se vyskytují v kresbě pána a psa u dětí se sluchovým postižením v předškolním věku?

- V2 Liší se kresba pána a psa u sluchově postižených a intaktních dětí v předškolním věku? A pokud ano, tak v čem?
- V3 Existuje souvislost mezi kresbou pána a psa a úrovní inteligence naměřené testem Ravenovy progresivní matice?
- V4 Existují rozdíly v kresbě pána a psa v závislosti na pohlaví?
- V5 Má přítomnost sluchové vady rodičů dítěte vliv na jeho kresbu pána a psa?

Hypotézy:

- H1 Mezi úrovní inteligence dítěte a kresbou pána a psa neexistuje souvislost.
- H2 Mezi kresbou pána a psa a pohlavím dítěte neexistuje souvislost
- H3 Mezi kresbou pána a psa a věkem dítěte neexistuje souvislost.
- H4 Mezi kresbou pána a psa a sluchovou vadou rodičů dítěte neexistuje souvislost.

Sběr, fixace a analýza dat

Pro sběr dat byl použit standardizovaný test kresby postavy a kresby psa (Vágnerová, 2017). Instrukce pro zadávání kreseb byly plně v souladu s tím, co Vágnerová (2017, s. 96 a s. 109) uvádí. S ohledem na individuální potřeby respondentů byly instrukce převedeny do znakového jazyka. Všichni respondenti byli nejdříve vyzváni k tomu, aby nakreslili pána, jak nejlépe umí a poté byly vyzváni ke kresbě psa. U každého obrázku byly nejdříve zjišťovány hrubé skóry, které byly převedeny na steny (Vágnerová, 2017, s. 100-101; s. 114 a s. 215-216). Dále každý z respondentů absolvoval individuálně inteligenční test Ravenovy progresivní matice.

Materiály respondentů byly označeny značkou tak, aby byla zachována anonymita a bylo možné je vzájemně párovat. Jednotlivé výsledky byly zaznamenány pomocí programu MS Excel. Pro vlastní výzkum bylo použito smíšeného paradigmatu. Nejdříve byla provedena popisná statistika, dále byl proveden kvalitativní rozbor kreseb a v poslední řadě statistické vyhodnocení hypotéz pomocí programu IBM SPSS 21.

Respondenti

V průběhu roku 2019 byly postupně osloveny všechny mateřské školy pro děti se sluchovým postižením v ČR. Z celkového počtu 12 ke spolupráci svolilo 8 zařízení. V ostatních případech se jednalo o zařízení, v nichž se v uvedeném časovém rozmezí nevyskytovaly děti, které by splňovaly základní kritéria pro výzkum. Tato kritéria byla stanovena dvě, a to: **sluchová vada, předškolní věk** (resp. věk, kdy se předpokládalo, že následující školní rok půjde dítě do základní školy a bylo začleněno do třídy, v níž probíhala příprava na vstup do základní školy). Základní soubor byl tvořen 53 dětmi (N = 53). Z tohoto počtu bylo 31 (59 %) chlapců a 22 (41 %) dívek. Věkové rozpětí respondentů se pohybovalo mezi 5. až 8. rokem.

Pro další práci byli respondenti podle věku rozděleni do tří skupin (5, 6, 7–8 let) a také dle pohlaví. Věkovou skupinu 5 let tvořili respondenti ve věkovém rozmezí 4,7–5,5, věkovou skupinu 6 let respondenti ve věkovém rozmezí 5,9–6,5 a ve věkové skupině 7–8 let byli respondenti v rozmezí 6,11–8.

Z celkového počtu N = 53 bylo 14 dětí s kochleárním implantátem (26 %); 10 (19 %) dětí mělo lehkou sluchovou vadu; 8 (15 %) dětí se středně těžkou sluchovou vadou; 12 (23 %) s těžkou sluchovou vadou a 9 (17 %) dětí bylo neslyšících.

VÝSLEDKY

Úroveň inteligence byla měřena pomocí Ravenových progresivních matic. Tento test je používán pro zjišťování fluidní inteligence, která by neměla být ovlivněna sluchovou vadou.

Tab. 1 Distribuce IQ výzkumného vzorku

	vyplnilo	47
	nevyplnilo	15
Průměrná hodnota		97
Medián		96
Modus		92
Směrodatná odchylka		18,9
Minimální hodnota IQ		64
Maximální hodnota IQ		140
Percentily	25	81
	50	96
	75	111

Průměrná úroveň inteligence je jen nepatrně nižší než je průměr slyšících dětí, distribuce IQ přibližně odpovídá Gausově křivce normálního rozložení.

Další údaj, který byl zjišťován, byl stav sluchu u rodičů. Z celkového počtu $N = 53$ se troje rodiče nevyjádřili. V případě matek jich 20 (38 %) uvedlo, že mají nějakou sluchovou vadu, u otců pak sluchovou vadu uvedlo 18 (34 %).

Pán

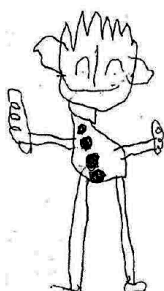
Kresba postavy bývá jednou z nejčastějších kreseb, se kterou se setkávají děti v předškolním věku. U dětí se sluchovým postižením se lze občas setkat s tím, že slovo (znak) „pán“ je pro ně neznámé. Téměř v polovině případů děti na slovo pán nezareagovaly. Dalším slovem, které bylo použito, bylo slovo (znak) „muž“, na které opět asi polovina z těchto dětí nezareagovala. Proto bylo použito slovo (znak) „táta“. Zde je nutné říci, že po použití znaku „táta“ je potřeba počítat s možným zkreslením, tedy s tím, že dítě nebude kreslit obecnou lidskou postavu, ale bude kreslit konkrétního tatínka. Ve dvou případech se dokonce stalo, že dítě trvalo na tom, že nakreslí celou rodinu. V těchto případech pak byla hodnocena pouze kresba pána-muže-táty. Ve všech případech děti kreslily spontánně, ve třetině případů se děti dotazovaly, zda je kresba pěkná a zda mají opravdu kreslit pána-muže-tátu.

Jako první byly zjišťovány hrubé skóry; bylo hodnoceno 22 základních znaků v souladu s originálním použitím testu (Vágnerová, 2017, s. 100-101). Z četnosti hrubých skóre vyplynulo, že v kresbě postavy se u dětí se sluchovým postižením v předškolním věku objevuje správné pojetí trupu, tedy že trup je dvoudimenzionální a je vyšší než širší. Dále pak je pro tyto respondenty důležité nakreslit nos (62 %), který však bývá zřídka dvoudimenzionální (15 %). Podobně je tomu u paží – v 62 % jsou připevněny k trupu, ale jejich proporce, dvoudimenzionálnost a správné připojení již není tak časté (20–30 %). Stejně jako paže, tak i nohy bývají připevněny k trupu (59 %), ale dvoudimenzionálnost a proporcčnost je správná pouze v 30 %. Děti se snaží o znázornění chodidel (60 %), ale toto znázornění není dvoudimenzionální. V 55 % děti oddělí ruce od paží a znázorní prsty (53%). Prsty však nejsou ve správném počtu. Pouze 11 % všech dětí uvedlo správný počet prstů. Děti ve svých kresbách téměř neznázorňují oděv.

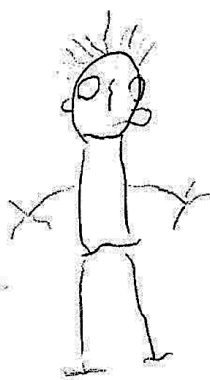
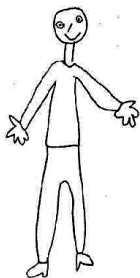
5 let

6 let

7-8 let

Obr. 1 Ukázky kresby pána

Jak je zřejmé z ukávek jednotlivých kreseb (obr. 1), vývojový trend je zachován i v této skupině (např. nárůst dvoudimenzionálního ztvárnění končetin, zobrazení trupu atd.)

Analýza kreseb dětí se sluchovým postižením a porovnání s kresbami dětí intaktních:

Vágnerová (2017, s. 101-104) uvádí podrobnější analýzu jednotlivých položek, které jsou v souvislosti s kresbou pána hodnoceny. Na základě této analýzy lze konstatovat, že děti se sluchovým postižením se od dětí intaktních neliší ve znázorňování trupu, nosu či úst. Děti se sluchovým postižením znázorňují **trup** dvoudimenzionálně a ve správném poměru – tedy trup je delší než širší. **Nos** se u dětí se sluchovým postižením objevuje jako jednodimenzionální. Ústa se u dětí se sluchovým postižením vyskytují, ale pouze jednodimenzionální; dvoudimenzionální jen u velmi malého počtu dětí.

Mezi položky, jejichž znázorňování se mezi dětmi se sluchovým postižením a intaktními liší, pak patří krk, prsty či končetiny. **Krk** děti se sluchovým postižením nekreslí tak často, jako děti intaktní. **Prsty** děti se sluchovým postižením sice kreslí, ale ne ve správném počtu. Také výskyt dvoudimenzionálních horních i dolních končetin je u dětí se sluchovým postižením nižší než u intaktních. Z podrobné analýzy kreseb bylo patrné, že kresba dívek je vyspělejší než kresba chlapců. Téměř všechny hodnocené znaky dívky zobrazovaly z hlediska věku dříve a precizněji. Ke stejnému závěru dochází i Vágnerová (2017, s. 101-104) u dětí intaktních.

Celkově lze říci, že typickou kresbou postavy u dětí se sluchovým postižením v předškolním věku je postava, která má základní znaky znázorněné jednodušším způsobem. V kresbě zpravidla chybí ty znaky, které jsou používány jako signály školní zralosti. Lze tedy říci, že kresba postavy dětí se sluchovým postižením je ve srovnání s intaktní populací na nižším vývojovém stupni. Ve věku dětí 6 let jejich kresba odpovídá kresbám intaktních dětí ve věku 4–5 let.

Pes

Na první pohled kresba psa nedělala dětem problém. Po zadání většina dětí začala spontánně kreslit. Některé děti při kresbě projevovaly radost a vyprávěly o tom, že mají doma psa, jak se jmenuje a co umí. V pěti případech se děti zpočátku zdráhaly a oznamovaly, že neumějí psa nakreslit. Ve všech případech se je podařilo motivovat k tomu, aby psa přece jenom nakreslily.

Stejně jako u kresby pána byly všechny kresby psa hodnoceny na základě stanovených kategorií, kterých v tomto případě bylo stanoveno 13 (Vágnerová, 2017, s. 114). Získané hrubé skóry pak posloužily pro kvalitativní rozbor kreseb. Pouze tři znaky se vyskytovaly u poloviny, resp. téměř u poloviny respondentů. Jednalo se o správně nakreslené tělo, kdy délka těla je větší než výška (51 %), dále pak o jakékoliv zobrazení čumáku (47 %) a o nakreslení uší (47 %). Vyšší četnost (43 %) bylo možné ještě pozorovat u správného zobrazení hlavy, kdy hlava je připojena k tělu podél horizontální osy. Oproti tomu krk, jakékoliv zobrazení tlapek či obojek se vyskytovaly pouze u 11, resp. 15 % respondentů. V ostatních případech se četnost jednotlivých detailů pohybuje okolo 30 %.

Analýza a porovnání s intaktními:

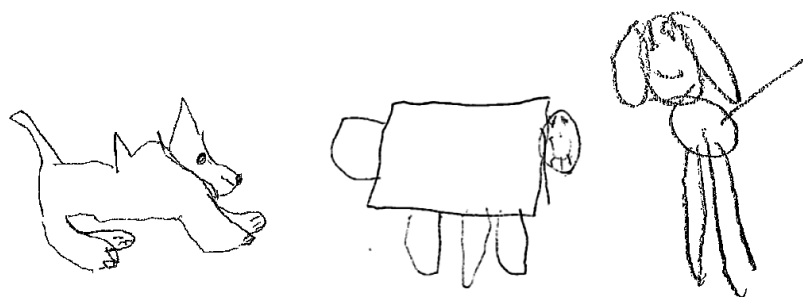
Vágnerová (2017, s. 115-116) uvádí podrobnější analýzu jednotlivých položek, které jsou v souvislosti s kresbou psa hodnoceny.

Stejně jako intaktní děti, **trup** děti se sluchovým postižením zobrazují protáhle, tedy v horizontálním směru. **Hlavu** psa od těla oddělují, ale její zobrazení je spíše lidské, tedy kulaté. Také typicky psí znaky jako jsou **uši** a **čumák** děti zobrazují. **Končetiny** bývají zobrazeny zpravidla ve správném počtu, ale nejsou vždy dvoudimenzionální. Je to tedy obdobné, jako u kresby pána. O podobné souvislosti se zmiňuje Vágnerová (2017, s. 115). Stejně je na tom zobrazování **tlapek**, které není časté (viz chodidla u kresby pána).

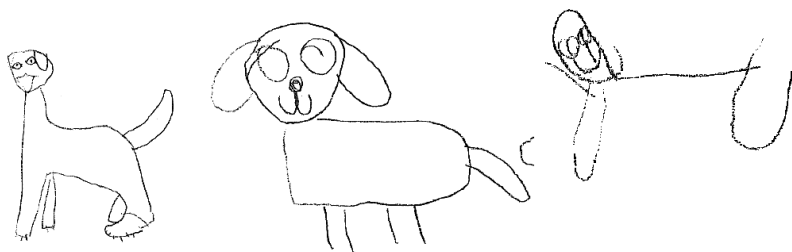
5 let

6 let

7-8 let

Obr. 2 Ukázky kresby psa

V případě kresby psa lze říci, že se jeho znázornění neliší od kreseb psa dětí intaktních, co se však liší, je věk, kdy děti začnou znázorňovat typické psí znaky. Tedy, to, co kreslí intaktní děti v 5 letech, u dětí se sluchovým postižením se objevuje až v 6. roce a později.

Z uvedeného vyplývá, že kresbu psa u dětí se sluchovým postižením v předškolním věku lze charakterizovat tak, že tělo je delší než vyšší a má správně připojenou hlavu, která má typicky psí znaky jako jsou uši a čumák. Dalším typickým znakem pro psa, který se v kresbě vyskytuje, je ocas. Pes, v podání těchto dětí, má sice čtyři nohy připevněné k trupu, které ale nebývají dvoudimenzionální.

Statistické zpracování

Jak bylo výše uvedeno, celkový počet respondentů byl $N = 53$, což je počet, který obecně není vhodný pro statistické zpracování. Existují však výjimky, a to když lze říci, že se jedná o reprezentativní vzorek. V našem případě se jednalo o 80 % všech dětí se sluchovým postižením v předškolním věku, které byly vzdělávány ve speciálních mateřských školách. Z tohoto důvodu bylo přistoupeno i ke statistickému zpracování.

Pomocí t-testu byly porovnány střední hodnoty z hlediska věku a pohlaví. Pomocí Spearmanova korelačního koeficientu byly zjišťovány korelace mezi hodnotami stenů kresby pána a psa a hodnotami IQ. Z výsledků vyplynulo, že neexistuje statisticky významná odlišnost mezi hodnotami stenů ve vztahu k pohlaví a věku a dále že neexistuje statisticky významná souvislost mezi dosaženými hodnotami stenů kresby pána a psa a hodnotami stenů a IQ. Dále bylo přistoupeno k analýze hrubých skóre.

Tab. 2 Korelace

	pán	pes	IQ Raven
pán	1		
pes	,74**	1	
IQ Raven	,34*	,38**	1

Pro porovnání výsledků a ověření hypotézy byl použit opět Spearmanův korelační koeficient. Z uvedené tabulky (tab. 2) vyplývá, že existují statisticky významné korelace mezi hrubými skóre kresby pána a psa, a to na hladině významnosti 0,01. Současně byly zjištěny korelace mezi výsledky v IQ testu a hrubými skóre kresby pána na hladině významnosti 0,05 a výsledky IQ testu a hrubými skóre kresby psa na hladině významnosti 0,01. Na základě analýzy hrubých skóre lze konstatovat, že je možné zamítnout nulovou hypotézu a přijmout hypotézu alternativní:

H1 A: Mezi výsledky v Ravenově testu inteligence a kresbou psa a pána existuje statisticky významný vztah.

Pro testování rozdílů mezi pohlavími a věkovými kategoriemi byla použita dvoufaktorová analýza rozptylu. Ve všech sledovaných vztazích, tedy v případě vlivu pohlaví na kresbu pána $F(1, 48) = 0,58, p = 0,45$, vlivu věku na kresbu pána $F(2, 48) = 2,01, p = 0,15$, a vlivu věku i pohlaví na kresbu pána $F(2, 48) = 0,25, p = 0,78$ se neukázal statisticky významný vztah. V případě vlivu pohlaví na kresbu psa $F(1, 48) = 6,15, p = 0,02$ byl zjištěn statisticky významný vztah na hladině významnosti 0,05. V ostatních vztazích, tedy ve vlivu věku na kresbu psa $F(2, 48) = 0,83, p = 0,44$, a ve vlivu pohlaví i věku na kresbu psa $F(2, 48) = 0,22, p = 0,81$, nebyl zjištěn statisticky významný vztah. Uvedená analýza byla doplněna o zjišťování čet-

ností vybraných znaků v závislosti na věku a pohlaví. Pro zjišťování četnosti byly vybrány znaky, které se u dětí se sluchovým postižením vyskytovaly minimálně (krk, dvoudimenzionální paže, prsty ve správném počtu), a znaky, které měly vysokou četnost (dvoudimenzionální trup a správná proporce trupu). Pro zjišťování vztahu byl použit test dobré shody chí-kvadrát. V případě věku byla hodnota testového kritéria $\chi^2 = 7,63 < \chi^2_{0,05}(12) = 21,03$ a v případě pohlaví byla hodnota testového kritéria $\chi^2 = 0,75 < \chi^2_{0,05}(4) = 9,49$. Obě vypočtené hodnoty jsou nižší než kritické hodnoty, což znamená, že mezi věkem a četností jednotlivých znaků a mezi pohlavím a četností jednotlivých znaků není statisticky významný vztah. Z tohoto důvodu je nutné přijmout následující hypotézy:

H2 0: Mezi kresbou pána v závislosti na pohlaví neexistuje statisticky významný rozdíl.

H2 A: Mezi kresbou psa v závislosti na pohlaví existuje statisticky významný rozdíl.

H3 0: Mezi kresbou pána a psa v závislosti na věku neexistuje statisticky významný rozdíl.

Poslední testovanou otázkou byl potenciální vliv sluchové vady rodičů na kresbu dětí. V tomto případě byly pro analýzu vztahu použity t-testy pro dva nezávislé výběry a analýza rozptylu (ANOVA). Výsledky obou testů byly shodné. V případě vlivu sluchové vady matky na kresbu pána $F(1, 52) = 0,24$, $p = 0,63$ a na kresbu psa $F(1, 52) = 3,26$, $p = 0,08$ a v případě vlivu vady sluchu otce na kresbu pána $F(1, 49) = 0,63$, $p = 0,43$ a kresbu psa $F(1, 49) = 0,64$, $p = 0,43$ se neprokázal statisticky významný vztah. Z tohoto důvodu lze ponechat v platnosti nulovou hypotézu:

H4 0: Mezi sluchovou vadou rodičů a dětskou kresbou není statisticky významný vztah.

DISKUSE

V úvodu výzkumu bylo položeno pět výzkumných otázek a stanoveny čtyři hypotézy. Na základě výše uvedeného kvalitativního rozboru a hrubých skóre lze odpovědět na první dvě výzkumné otázky. V kresbě dětí se sluchovým postižením v předškolním věku se objevují typické znaky u kresby pána i psa:

Pán:

- Trup je dvoudimenzionální a je vyšší než širší;
- hlava je posazena na trupu a má vlasy;
- nos je zobrazen jednodimenzionálně;
- ruce jsou jednodimenzionální připojené k trupu; objevují se prsty;
- nohy jsou jednodimenzionální a mají naznačena chodidla.

Pes:

- Trup je protáhlý;
- hlava je spíše lidská;
- objevují se základní psí znaky: čumák, uši, ocas;
- počet nohou je správný;
- nohy jsou jednodimenzionální a tlapy se vyskytují zřídka.

Z výše uvedeného lze konstatovat, že u dětí se sluchovým postižením se v kresbě pána i psa vyskytovaly shodné i rozdílné znaky s kresbou intaktních dětí. Zásadním rozdílem je však doba, kdy se tyto znaky vyskytují. Lze říci, že kresby pána i psa jsou u dětí se sluchovým postižením opožděny cca o 1–2 roky, a to především u znaků, které jsou důležité pro posouzení školní zralosti (dvojdimenzionální končetiny, správný počet prstů, krk).

K dalším třem výzkumným otázkám byly stanoveny hypotézy, jejichž verifikace je uvedena v textu. Na základě toho lze odpovědět na dané výzkumné otázky. V textu je uvedeno, že se v případě kresby pána i psa ukázala souvislost s naměřenou úrovní inteligence a také souvislost mezi úrovní obou kreseb. Vzájemné korelace byly pozitivní, tzn., že čím vyšší skóre v jedné kategorii, tím vyšší i v druhé. Lze tedy konstatovat, že s tím vyšším IQ má kresba pána i psa vyšší úroveň. Tyto statisticky významné korelace se ukázaly pouze u hrubých skóre, u stenů tomu tak nebylo. Distribuce hrubých skóre přibližně odpovídala normálnímu rozložení, distribuce stenů však nikoliv. V případě stenů se jednalo o pravostrannou šikmost, kdy polovina všech stenů se pohybovala pod průměrem. Tento nesoulad lze vysvětlit tím, že steny představují hrubší diferenciaci.

Z kvalitativní analýzy vyplývá, že kresby dětí se sluchovým postižením jsou celkově o 1–2 roky opožděné.

U kresby pána se neprokázala statisticky významná souvislost mezi pohlavím a věkovými kategoriemi. Z kvalitativního rozboru kreseb ale vyplývá, že kresby dívek jsou na vyšší úrovni a že lze zaznamenat i vliv věku; obojí odpovídá i stavu kresby u intaktních dětí. Důvodem neprokázání vztahu může být velikost výzkumného vzorku, který lze sice považovat za reprezentativní (80 % všech dětí v mateřských školách pro děti se sluchovým postižením v předškolním věku), není však dostatečně velký pro statistické zpracování. K podobným závěrům dospěl i Marschark (1997). U kresby psa byla zjištěna statisticky významná souvislost pouze ve vztahu k pohlaví. Zobrazení psa bylo u dívek na vyšší úrovni, což odpovídá i intaktní populaci. Posledním zjišťovaným vztahem byl potenciální vztah mezi sluchovou vadou rodičů a kresbou dětí. Předpokladem bylo, že v případě sluchové vady rodičů se dítě nachází v přirozeném prostředí, které bývá srovnáváno s prostředím intaktního dítěte v intaktní rodině, a z tohoto důvodu by kresby dětí mohly být na vyšší úrovni. Vliv sluchové vady rodičů na kresbu dětí se neprokázal.

Limity studie

Za hlavní limit studie lze považovat nízký počet respondentů. Jedná se sice o 80 % vybrané populace; z hlediska statistického zpracování však vzorek není dostatečně početný. Hlavní přínos studie tak lze spatřovat v kvalitativní analýze kreseb.

ZÁVĚRY

Cílem prezentovaného výzkumu bylo zjistit, na jaké úrovni je kresba pána a psa u dětí se sluchovým postižením. Především kresba postavy bývá používána jako důležitý diagnostický nástroj, prostřednictvím kterého je např. posuzována školní zralost. Dalším cílem tedy bylo zjistit, jak se kresba pána a psa dětí se sluchovým postižením v předškolním věku liší od dětí intaktních.

Vada sluchu sama o sobě nezpůsobuje, že děti jsou méně kognitivně schopné než jejich slyšící vrstevníci, ale snížená sluchová stimulace může vést k odlišné funkční organizaci mozku (Edward a Crocker, 2008). Dále je pravděpodobné, že kognitivní rozdíly mohou být způsobeny odlišným vývojem komunikačních a sociálních kompetencí (Marschark a Hauser, 2008; Wood a Dockrell, 2010).

Získané výsledky ukazují, že kresba lidské postavy může být používána i při diagnostice dětí se sluchovým postižením. Z výše uvedených důvodů by výsledky vyšetření dětí se sluchovým postižením měly být nejen vztaženy ke stávajícím normám, ale doplněny i kvalitativní analýzou kresby a její celkové úrovně.

LITERATURA

- Barry, M., Cohen, A. M., Kijak, A. K. (1994): An introduction to the Diagnostic Drawing Series: a standardized tool for diagnostic and clinical use. *Art Therapy*, 11, 2, 105-110.
- Brown, P. M., Rickards, F. W., Bortoli, A. M. (2001): Structures underpinning pretend play and word productions in young hearing children with hearing loss. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 6, 1, 15-31.
- Davido, R. (2008): Kresba jako nástroj poznání dítěte. Praha, Portál.
- Easterbrooks, S. R., Stoner, M. (2006): Using a visual tool to increase adjectives in the written language of students who are deaf or hard of hearing. *Communication Disorders Quarterly*, 27, 2, 95-109.
- Edward, L., Crocker, S. (2008): Psychological processes in deaf children with complex needs: An evidence-based practical guide. London, Jessica Kingsley.
- Fonagy, P., Target, M. (2005): Psychoanalytické teorie. Praha, Portál.
- Klepsch, M., Logie, L. (2014): Children draw and tell: An introduction to the projective uses of children's human figure drawing. New York, Taylor and Francis.
- Lampropoulou, V. (2009): The education of deaf children in Greece. In: Moores, D. F., Miller, M. S. (Eds.), *Deaf people around the world: Educational and social perspectives*. Washington D.C., Gallaudet University Press.
- Lev-Wiesel, R., Yosipov-Kaziv, J. (2005): Deafness as reflected in self-figure drawings of deaf people. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 17, 2, 203-212.
- Marschark, M. (1997): Psychological development of deaf children. New York, Oxford University Press.
- Marschark, M., Hauser, P. C. (2008): Deaf cognition: Foundations and outcomes. New York, Oxford University Press.
- Maurer, M. H. (2017): Draw, write, speak, play: The role of projection in diagnosis and therapy of children and adolescents. In: Maurer M. H. (Ed.), *Child and adolescent mental health*. Rijeka, Intech, 3-40.
- Murray, Ch. (2005): Analyzing deaf artists' artworks: a curriculum for middle school students. Thesis. New York, Rochester Institute of Technology.
- Neal, E. L. (1994): The Children's Diagnostic Drawing Series. *Art Therapy*, 11, 2, 119-126.
- Piaget, J., Inhelder, B. (2014): Psychologie dítěte. Praha, Portál.
- Potměšil, M. et al. (2010): Psychosociální aspekty sluchového postižení. Brno, Masarykova univerzita.
- Potměšilová, P. et al. (2013): Speciální pedagogika nejen pro sociální pedagogy. Praha, Parta.
- Renotírová, M. et al. (2004): Speciální pedagogika. Olomouc, UP.
- Sedláková, M. (1992): Příspěvek k analýze pojmu mentální reprezentace v soudobé psychologické teorii. *Československá psychologie*, 36, 289-308.
- Shukla, P., Ram, D., Sengar, K. S. (2012): Performance of schizophrenic and manic patients on human figure drawing: a comparative study. *SIS Journal of Projective Psychology & Mental Health*, 19, 1, 66-70.
- Silvestre, N., Cambra, C. (2009): The relationship between drawing and oral language in deaf students aged three to five. *European Journal of Psychology of Education*, 24, 3-15.
- Slavík, J. (2001): Umění zážitku, zážitek umění. Teorie a praxe artefaktiky 1. díl. Praha, PedF UK.
- Slavík, J. et al. (2013): Tvorba jako způsob poznávání. Praha, Karolinum.
- Šedivá, Z. (2006): Psychologie sluchově postižených ve školní praxi. Praha, Septima.
- Vágnerová, M. (1999): Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky. Praha, Portál.
- Vágnerová, M. (2012): Psychopatologie pro pomáhající profese. 5. vyd. Praha, Portál.
- Vymáčilová, E. (2006): Sluchově postižené dítě. In: Říčan, P. et al. *Dětská klinická psychologie*. Praha, Grada.
- WHO (2020): Deafness and hearing loss. Vyhledáno na: <http://www.who.int/pbd/deafness>
- Wood, N., Dockrell, J. (2010): Psychological assessment procedures for assessing deaf or hard-of-hearing children. *Educational & Child Psychology*, 27, 2, 11-22.

SOUHRN

Cíl. Cílem studie bylo poukázat na specifické znaky v kresbách „pán a pes“ u dětí se sluchovým postižením, u kterých se vyskytují problémy s verbalizací.

Vzorek a uspořádání. Základním vzorkem bylo 53 dětí předškolního věku se sluchovým postižením. Design výzkumu byl smíšený. Kresby byly kvalitativně analyzovány s výčtem četnosti znaků.

Hypotézy. H1 Mezi úrovní inteligence a kresbou pána a psa neexistuje souvislost. H2 Mezi kresbou pána a psa a pohlavím dítěte neexistuje souvislost. H3 Mezi kresbou pána a psa a věkem dítěte neexistuje souvislost. H3 Mezi kresbou pána a psa a sluchovou vadou rodičů neexistuje souvislost.

Statistická analýza a výsledky. Hypotézy byly ověřeny dvoufaktorovou analýzou rozptylu a dvouvýběrovým t-testem. Byly zjištěny korelace mezi výsledky v IQ testu a hrubými skóry kresby pána na hladině 0,05 a výsledky IQ testu a hrubými skóry kresby psa na hladině 0,01. Vztah mezi pohlavím, věkem a úrovní kresby pána se neprokázal. V případě kresby psa se projevila statisticky významná souvislost na hladině významnosti 0,05 pouze u pohlaví ($F(1, 48) = 6,15, p = 0,02$). V případě vlivu slu-

chové vady matky nebo otce na dětskou kresbu pána a na kresbu psa se neprokázal statisticky významný vztah.

Závěr. Kresby „pán a pes“ dětí se sluchovým postižením vykazují ve srovnání s kresbami slyšících dětí znaky na nižší vývojové úrovni o jeden až dva roky.

Limity studie. Z hlediska požadavků na statistické zpracování může být za limitující považován počet respondentů, jedná se však o 80 % vybrané populace.